

BIELAŃSKIE BADANIA NAD KOMIZMEM HISTORYCZNYM¹

Bohdan Dziemidok w 1967 roku zauważał: „Polacy mają opinię ludzi hojnie przez naturę obdarzonych poczuciem humoru, może właśnie dlatego Polska wydała niewielu teoretyków komizmu” (Dziemidok 1967: 5). Jednocześnie jednak w swoim tekście wymieniał licznych autorów, którzy komizmem się zajmowali, zwłaszcza analizując jego przejawy w literaturze. Od tamtego czasu bibliografia polskich prac humorologicznych powiększyła się wielokrotnie, a od lat dziewięćdziesiątych XX wieku można zaobserwować wręcz lawinowy przyrost takich publikacji: zarówno pojedynczych materiałowych szkiców, jak i obszernych monografii. Rzecz jasna, nie brak także prac, w których analizuje się komizm obecny w twórczości polskich pisarzy niewspółczesnych: od Mikołaja Reja i Jana Kochanowskiego przez Wacława Potockiego i Ignacego Krasickiego po Henryka Sienkiewicza i Bolesława Prusa. Istnieją także opracowania na temat dawnych gatunków komicznych, np. bajek, fraszek, facecji, ale też literatury sowizdrzalskiej, poezji żakowskiej, gawędy szlacheckiej itp.

Prace takie, choć stosunkowo liczne, mają charakter rozproszony (bardzo rzadkie są przykłady ujęć monograficznych, zob. np. Podgórska 1981), a ich autorzy zwykle stosują współczesne narzędzia opisu i współczesną terminologię, najczęściej też w ogóle nie stawiają problemu ewentualnej swoistości komizmu historycznego oraz trudności i odmienności metod jego badania (wyjątkiem w tym zakresie są np. prace Tomasza Mizerkiewicza [2007] i Macieja Michalskiego [2007]).

Komizm w ujęciu historycznym, zwłaszcza widziany z perspektywy językoznawczej, pozostaje, jak widać, zagadnieniem wciąż niewystarczająco przeanalizowanym i opisanym, wartym bliższego oglądu. Zauważenie tego problemu stało się impulsem do podjęcia na

¹ Hołdując rodzimej tradycji nazewniczej (a także biorąc pod uwagę prace francuskich i rosyjskich badaczy), przyjęto jako nadrzędny termin *komizm*. Należy jednak zaznaczyć, że we współczesnych analizach humorologicznych coraz częściej (głównie pod wpływem anglosaskim) punktem wyjścia staje się pojęcie *humoru* (por. Chłopicki 2014: 629). Świadczą o tym choćby tytuły ukazujących się od lat dziewięćdziesiątych monografii zbiorowych, por. np. *Humor europejski* (Abramowicz, Bertrand, Stróżyński 1994), *Świat humoru* (Gajda, Brzozowska 2000), *Humor i karnawalizacja we współczesnej komunikacji językowej* (Mazur, Rumińska 2007), *Odcienie humoru* (Kwiatkowska, Dżereń-Głowacka 2008), *Zrozumieć humor* (Dżereń-Głowacka, Kwiatkowska 2009), *Kody humoru* (Kwiatkowska, Stanecka 2012), *Humor w perspektywie kulturowo-językowej* (Karwatowska, Tymiakina 2013), *Humor w kulturze i edukacji* (Dunaj-Kozakow, Latoch-Zielińska, Morawska 2014), *Strategie humoru* (Kwiatkowska, Stanecka 2014), *Humor polski* (Brzozowska, Chłopicki 2014). Na użytek niniejszych rozważań oba terminy będą używane zamiennie.

bielańskiej polonistyce (a ściślej w Katedrze Językoznawstwa Historycznego) szerzej zakrojonych badań w tym zakresie.

Piszący te słowa już wcześniej interesowali się zagadnieniem komizmu. Tomasz Korpysz od 2007 roku publikował kolejne szkice poświęcone komizmowi językowemu obecnemu w twórczości Cypriana Norwida (Korpysz 2007, 2008a, 2008b, 2009a, 2009b, 2011, 2013, 2014, 2015a, 2016), a także leksyce z pola semantycznego komizmu i śmiechu stosowanej przez tego twórcę (Korpysz 2010, 2015b, 2016, 2018); zajmował się też mechanizmami komizmu językowego w tekstach współczesnych (Korpysz, Zając 2011; Korpysz 2014; Korpysz, Wasielewska 2018). Anna Krasowska prowadziła badania nad strukturalnymi i pragmatycznymi aspektami komunikacji kabaretowej w Polsce (Krasowska 2004, 2010, 2011a, 2012, 2016a), a zwłaszcza nad przedwojenną twórczością szmoncesową (Krasowska 2011b, 2013a, 2013b, 2018b). Badania te zaowocowały m.in. przygotowaniem cyklu wykładów monograficznych dla studentów UKSW zatytułowanych *Szmonces – przedwojenny żydowski humor* oraz wydaniem krytycznego wyboru tekstów szmoncesowych (Krasowska 2015). W 2013 roku ukazała się też monografia jej autorstwa poświęcona językowym mechanizmom komicznym w tekstach polskiego kabaretu literackiego (Krasowska 2013c).

Wspólna refleksja nad koniecznością bardziej systematycznych, specyficznych badań komizmu historycznego doprowadziła do podjęcia indywidualnych analiz wybranych pojęć z pola semantycznego komizmu w perspektywie diachronicznej (Korpysz 2015c, Krasowska 2016b), rekonstrukcji teoretycznych ujęć dowcipu przez Macieja Kazimierza Sarbiewskiego (Krasowska 2018a), a także ogólniejszych badań nad wybranymi językowymi mechanizmami komizmu (Korpysz 2012, Krasowska 2016) oraz nabywaniem i rozwijaniem kompetencji humorystycznej (Krasowska 2019a, 2019b).

W ostatnich latach podjęliśmy także szereg działań na rzecz promocji badań humorologicznych w środowisku naukowym, a także wśród szerszego grona odbiorców: organizacja otwartego panelu dyskusyjnego *Komizm wczoraj i dziś* [2014], wykłady i spotkania w ramach Warszawskich Targów Książki, prowadzenie warsztatów dla młodzieży szkolnej, audycje w *Słowotece* (Program Pierwszy Polskiego Radia), teksty popularnonaukowe (m.in. w tygodniku „Idziemy”) itp.

Przede wszystkim jednak nasze wspólne zainteresowania doprowadziły do projektu zorganizowania cyklu interdyscyplinarnych konferencji, które miały zgromadzić badaczy komizmu w tekstach niewspółczesnych. Pierwsza konferencja, zatytułowana *Komizm językowy w perspektywie diachronicznej*, odbyła się 27 października 2015 r., druga – już pod nazwą

Ogólnopolska Konferencja Naukowa: „Komizm historyczny” – w dniach 26-27 października 2017 r.², a trzecia – 24 października 2019 r. Sesje te zgromadziły liczne grono badaczy z ośrodków akademickich całej Polski. Co istotne, od początku byli wśród nich nie tylko językoznawcy, lecz także literaturoznawcy i kulturoznawcy oraz teologowie, historycy sztuki, historycy muzyki, historycy teatru czy historycy baletu. Prezentowane referaty oraz dyskusje dowodziły potrzeby takich właśnie, interdyscyplinarnych badań nad zjawiskiem komizmu w języku, literaturze i szerzej: kulturze czasów niewspółczesnych. Badań, które wymagają przynajmniej częściowego abstrahowania od współczesnej kompetencji językowej i kulturowej, w których konieczne jest uwzględnianie kontekstu kulturowego danej epoki, a przede wszystkim zmian, jakie zaszły w języku. Pierwszym wymiernym efektem takich badań są dwie monografie zbiorowe (Korpysz, Krasowska 2016, 2018)³. We wstępie do pierwszej z nich znajduje się zarys swego rodzaju *credo* badawczego ich inicjatorów:

W niniejszym tomie proponujemy spojrzenie na komizm właśnie w perspektywie historycznej, ukazującej przemiany, jakim podlegają poszczególne jego formy i gatunki oraz związana z nimi terminologia. Celem takiego ujęcia jest nie tylko rejestracja i opis stosowanych dawniej mechanizmów komicznych, omówienie zanikania jednych form i gatunków oraz związanych z nimi nazw i powstawania innych, lecz także, a nawet przede wszystkim uchwycenie głównych tendencji rozwojowych w obrębie językowo wyrażanego komizmu na podstawie analiz dokonywanych w różnych przekrojach czasowych. W obszarze naszego zainteresowania znajduje się również historia refleksji nad komizmem oraz analiza czynników zewnętrznych wobec niego (socjologicznych, psychologicznych, kulturowych i in.), ale mających nań bezpośredni wpływ. W tytule prezentowanego tomu proponujemy nazwę „komizm historyczny”, wyznaczając tym samym dwa kierunki w badaniach nad komizmem (*humour studies, humour research*) – współczesny, obejmujący badanie i opis zjawisk komicznych, próby klasyfikacji i tworzenie podbudowy teoretycznej, oraz historyczny – akcentujący zachodzące w obrębie komizmu (jego mechanizmów, form i gatunków) przemiany (Korpysz, Krasowska 2016: 8).

Badania nad komizmem historycznym wymagają, jak widać, jeszcze wiele namysłu metodologicznego, ale też wielu analiz szczegółowych. Mogą one jednak stać się ważnym nurtem badawczym, wyróżniającym bielańską polonistykę spośród innych ośrodków akademickich zajmujących się humorologią. Pomóc w tym mogą nie tylko cykliczne spotkania naukowców reprezentujących różne dyscypliny i wykorzystujących różnorodne narzędzia

² O tej konferencji zob. Krasowska 2018c.

³ Trzecia monografia z tego cyklu jest w druku.

badawcze oraz cykl interdyscyplinarnych monografii zbiorowych i nasze indywidualne publikacje, lecz także działania zmierzające do włączenia do tych badań studentów Wydziału Nauk Humanistycznych UKSW. Piszący te słowa od lat proponują dyplomantom tematy prac licencjackich i magisterskich oscylujące wokół zagadnień komizmu, zaś Annie Krasowskiej udało się ostatnio stworzyć zespół studentów, którzy podjęli się metodologicznie spójnej refleksji nad rozwojem wybranej leksyki z pola semantycznego komizmu w polszczyźnie.

Bibliografia

Abramowicz M., Bertrand D., Stróżyński T. (red.), 1994, *Humor europejski*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.

Brzozowska D., Chłopicki W. (red.), 2014, *Humor polski*, Tertium, Kraków.

Chłopicki W., 2014, *Przegląd polskich badań nad humorem w filozofii, literaturze i językoznawstwie*, [w:] Brzozowska D., Chłopicki W. (red.), *Humor polski*, Tertium, Kraków, s. 629-646.

Dunaj-Kozakow E., Latoch-Zielińska M., Morawska I. (red.), 2014, *Humor w kulturze i edukacji*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.

Dziemidok B., 1967, *O komizmie*, Spółdzielnia Wydawnicza Książka i Wiedza, Warszawa.

Dzereń-Głowacka S., Kwiatkowska A. (red.), 2009, *Zrozumieć humor*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski.

Gajda S., Brzozowska D. (red.), 2000, *Świat humoru*, Uniwersytet Opolski: Instytut Filologii Polskiej, Opole.

Karwatowska M., Tymiakin L. (red.), 2013, *Humor w perspektywie kulturowo-językowej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.

Korpysz T., 2007, *Czy Cyprian Norwid miał poczucie humoru? Kilka uwag o „komicznej” antroponimii Norwida*. „Prace Filologiczne”, LIII, s. 323-330.

Korpysz T., 2008a, *O potrzebie uwzględniania kategorii komizmu w badaniach nad twórczością Cypriana Norwida*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, V, s. 203-217.

Korpysz T., 2008b, *Uwagi o komizmie stylistycznym w pismach Cypriana Norwida*, „Poradnik Językowy”, 9, s. 7-17.

Korpysz T., 2009a, *Komizm językowy w pismach Cypriana Norwida. Zarys problematyki*, [w:] T. Korpysz, A. Kozłowska (red.), *Język pisarzy jako problem lingwistyki*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa, s. 245-264.

Korpysz T., 2009b, *Komizm rymów w pismach Cypriana Norwida*, [w:] S. Dżereń-Głowacka, A. Kwiatkowska, *Zrozumieć humor*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski, s. 215-226.

Korpysz T., 2010, „*Uśmiech*” w pismach Cypriana Norwida, [w:] J. Chojak, T. Korpysz, K. Waszakowa (red.), *Człowiek. Słowo. Świat*, UW, Warszawa, s. 152-165

Korpysz T., 2011, *Komizm i śmiech w „Quidamie”*. Uwagi, [w:] P. Chlebowski (red.), „*Quidam*”. *Studia o poemacie*, Wydawnictwo KUL, Lublin, s. 477-505.

Korpysz T., 2012, *Jeszcze o komizmie rymów*, [w:] D. Zdunkiewicz-Jedynak (red.), *Słowa i ich opis. Na drogach współczesnej leksykologii*, Wydział Polonistyki UW, Warszawa, s. 71-88.

Korpysz T., 2013, *Uwagi o komizmie onomastycznym w pismach Cypriana Norwida*, [w:] T. Korpysz, E. Dzięgiel, *Niejedno ma imię... Prace onomastyczne i dialektologiczne dedykowane Profesor Ewie Wolnicz-Pawłowskiej*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa, s. 199-210.

Korpysz T., 2014a, *Uwagi o komizmie językowym w listach Cyprian Norwida*, „*Studia Norwidiana*”, 32, s. 83-98.

Korpysz T., 2014b, *Komizm rymów w piosenkach Jeremiego Przybory*, [w:] Dunaj-Kozakow E., Latoch-Zielińska M., Morawska I. (red.), 2014, *Humor w kulturze i edukacji*, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 109-122.

Korpysz T., 2015a, *Komizm metajęzykowy i metatekstowy w pismach Cypriana Norwida. Uwagi wstępne*, [w:] T. Korpysz, A. Kozłowska (red.), *Język pisarzy: problemy metajęzyka i metatekstu*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa, s. 91-106,

Korpysz T., 2015b, „*Humor*” w pismach Cypriana Norwida, [w:] T. Korpysz, E. M. Rogowska (red.), *W stronę Norwida. Prace Warszawskiego Koła Norwidologicznego dedykowane Profesor Jadwidze Puzyninie*, Wydział Polonistyki UW, Warszawa, s. 89-103.

Korpysz T., 2015c, *Rozwój semantyczny rzeczownika „humor” w polszczyźnie. Przegląd leksykograficzny*, „*Poznańskie Studia Slawistyczne*”9, s. 287-301.

Korpysz T., 2016a, „*Uśmiech sfinksa*”. *Żywioł komiczny w twórczości Cypriana Norwida*, [w:] K. Rutkowski, M. Troszyński, M. Prussak, T. Korpysz, *Czterech dostojnych szamanów. Mickiewicz. Słowacki. Krasiński. Norwid*, Pracownia, Gdańsk 2016, s. 135-178.

Korpysz T., 2016b, „*Dowcip*” w pismach Cypriana Norwida, [w:] T. Korpysz, A. Krasowska (red.), *Komizm historyczny*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa, s. 43-58.

Korpysz T. 2018, *Kilka uwag o „buffo” (nie tylko) w pismach Norwida*, [w:] J. Chojak, Z. Zaron (red.), *Ku rzeczom niebłahym*, BEL Studio, Warszawa, s. 171-184.

Korpysz T., Krasowska A. (red.), 2016, *Komizm historyczny*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa.

- Korpysz T., Krasowska A. (red.), 2018, *Komizm historyczny II*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa.
- Korpysz T., Wasielewska E., 2018, *Wybrane mechanizmy komizmu językowego w cyklu „Teatrzyk Eterek” Jeremiego Przybory*, [w:] E. Chodźko, P. Szymczyk (red.), *Literatura i kultura w życiu człowieka – wybrane motywy*, Tygiel, Lublin, s. 74-84.
- Korpysz T., Zając O., 2011, *Wybrane typy komizmu językowego w tekstach „Kabaretu pod Wyrwigroszem”*, „Roczniki Humanistyczne”, LIX, z. 6, s. 137-152.
- Krasowska A., 2010, *B. Grochala, Od Zielonego Balonika do Ani Mru Mru. Kabaretowa tradycja i nowoczesność. Aspekty językowe. Recenzja*, „Facta Simonidis. Zeszyty Naukowe PWSZ w Zamościu”, 1(2), s. 275-281.
- Krasowska A., 2011, *Gry z cenzurą w kabarecie literackim II połowy XX wieku*, [w:] M. Karwala, B. Serwatka (red.), *Zanurzeni w historii, zanurzeni w kulturze. Literatura czasów PRL-u o PRL-u*, Śródmiejski Ośrodek Kultury, Kraków, s. 379-392.
- Krasowska A., 2011, *Obraz Żyda w szmoncesie kabaretowym*, „Prace Językoznawcze”, 13, s. 125-139.
- Krasowska A., 2012, *Metatekstowe strategie komunikacyjne na przykładzie tekstów kabaretu Potem*, „Roczniki Humanistyczne”, LX, s. 123-131.
- Krasowska A., 2013a, *Obraz dziecka żydowskiego w wybranych tekstach szmoncesowych*, [w:] A. Jeziorkowska-Polakowska, A. Karczewska (red.), *Żydowskie dziecko*, Wydawnictwo Naukowe KUL Lublin, s.159-167.
- Krasowska A., 2013b, *Socjolingwistyczne i stylistyczne aspekty nazewnictwa Żydów w szmoncesie kabaretowym dwudziestolecia międzywojennego*, [w:] T. Korpysz, E. Dzięgiel (red.), *Niejedno ma imię... Prace onomastyczne i dialektologiczne dedykowane Profesor Ewie Wolnicz-Pawłowskiej*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa, s. 229-245.
- Krasowska A., 2013c, *Od Zielonego Balonika do Potem. Komizm słowny w kabarecie literackim*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa.
- Krasowska A., 2015, *Szmonces – przedwojenny żydowski humor kabaretowy. Wybór tekstów*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa.
- Krasowska A., 2016a, *Dowcip polisemiczny a kontekst*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, LXXII, s. 249-259.
- Krasowska A., 2016b, *Dowcip w perspektywie historycznej*, [w:] T. Korpysz, A. Krasowska (red.), *Komizm historyczny*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa, s. 23-42.

- Krasowska A., 2018a, *Maciej Kazimierz Sarbiewski jako teoretyk dowcipu*, [w:] T. Korpysz, A. Krasowska (red.), *Komizm historyczny 2*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa, s. 23-32.
- Krasowska A., 2018b, *Tabu w szmoncesie kabaretowym (na materiale "Telefonów" Józefa Ursteina)*, [w:] S. Gaś, D. Kalecińska, S. Wawrzyniak (red.), *Badania nad językiem i kulturą, t. 2: Brudne, odrażające, niechciane w języku i kulturze*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 15-26.
- Krasowska A., 2018c, *The Second Conference on Historical Humour, 26-27 October 2017, Cardinal Stefan Wyszyński University, Warsaw, Poland*, „The European Journal of Humour Research”, 6 (2), s. 120-122.
- Krasowska A., 2019a, *Humor w nauczaniu języka polskiego jako obcego a nauczanie humoru*, [w:] K. Ziolo-Pużuk, *Panorama glottodydaktyki polonistycznej. Wyzwania, pytania, kierunki*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa, s. 123-136.
- Krasowska A., 2019b, *Rozwijanie kompetencji humorystycznej na lekcjach języka polskiego*, [w:] M. Trysińska, K. Maciejak (red.), *Kompetencje nauczyciela-polonisty we współczesnej szkole. Między schematyzmem a kreatywnością*, Wydawnictwo UW, Warszawa, s. 185-196.
- Kwiatkowska A., Stanecka A. (red.), 2012, *Kody humoru*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski.
- Kwiatkowska A., Stanecka A. (red.), 2014, *Strategie humoru*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski.
- Kwiatkowska A., Dżereń-Głowacka S. (red.), 2008, *Odcienie humoru*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski.
- Mazur J., Rumińska M. (red.), 2007, *Humor i karnawalizacja we współczesnej komunikacji językowej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Michalski M., *Komizm jako rewizjonistyczna kategoria historycznoliteracka*, „Słupskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska”, 5, s. 193-203.
- Mizerkiewicz T., 2007, *Poza zasadą przepisywania. O możliwości badania historii komizmu literackiego*, „Słupskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska”, 5, s. 205-214.
- Podgórska T., 1981, *Komizm w twórczości Mikołaja Reja*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.